

ORGANIZING THE ACADEMIC DEVELOPMENT TRAJECTORY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS BASED ON ACCELERATED AND ENRICHED EDUCATION

Pirova Shoxista Anvarovna

Primary School Teacher

Abstract

This thesis discusses the organization of primary school students' academic development trajectories through accelerated and enriched education. The approach is intended for the whole class rather than only for pupils pre-identified as gifted. It proposes a dynamic learning trajectory based on diagnosing current readiness, ensuring core learning outcomes, providing more complex and advanced content when a learner is ready, and offering scaffolded support when difficulties occur. Since the empirical study is still in progress, no final effectiveness claims are made; the focus is on the methodological mechanism and monitoring criteria.

Keywords

accelerated education, enrichment, academic potential, academic development trajectory, primary education, differentiation, diagnostics, monitoring.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING AKADEMIK RIVOJLANISH TRAYEKTORIYASINI TEZLASHTIRILGAN VA BOYITILGAN TA'LIM ASOSIDA TASHKIL ETISH

Pirova Shoxista Anvarovna

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi

E-mail: shohista.begzod@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu tezisda boshlang'ich sinf o'quvchilarining akademik rivojlanish trayektoriyasini tezlashtirilgan va boyitilgan ta'lim asosida tashkil etish masalasi yoritiladi. Yondashuv alohida iqtidorli o'quvchilarni saralashga emas, balki

boshlang'ich tayyorgarligi va o'zlashtirish sur'ati turlicha bo'lgan butun sinf o'quvchilarini qamrab olishga qaratilgan. O'quvchining joriy tayyorgarligini diagnostika qilish, bazaviy natijani ta'minlash, tayyor bo'lgan o'quvchiga murakkablashtirilgan va yuqori bosqich mazmuniga olib boruvchi topshiriqlar berish, qiyinchilik kuzatilgan o'quvchiga esa bosqichli tayanch yaratish asosida dinamik o'quv trayektoriyasi taklif etiladi. Tajriba-sinov hali yakunlanmaganligi sababli tezisda samaradorlik bo'yicha yakuniy da'volar berilmaydi; asosiy e'tibor modelning metodik mexanizmi va monitoring mezonlariga qaratiladi.

Kalit so'zlar: tezlashtirilgan ta'lim, boyitilgan ta'lim, akademik salohiyat, akademik rivojlanish trayektoriyasi, boshlang'ich ta'lim, differensiallashtirish, diagnostika, monitoring.

Kirish

Boshlang'ich sinfda o'quvchilarning bilim darajasi, o'zlashtirish sur'ati, mustaqilligi va murakkab topshiriqlarni bajarishga tayyorligi bir xil bo'lmaydi. Shu sababli faqat sinf uchun belgilangan yagona o'rtacha sur'atga tayanish ayrim o'quvchilar uchun ortiqcha takrorlashga, boshqalari uchun esa yetarli tayanch bo'lmasligiga olib kelishi mumkin. Mazkur muammoni hal etishda o'quvchini doimiy ravishda "kuchli" yoki "sust" guruhga ajratishdan ko'ra, uning joriy holatini muntazam aniqlab, keyingi pedagogik qadamni shu holatga mos belgilash muhim.

Xalqaro tadqiqotlarda tezlashtirishning akademik natijalarga ijobiy ta'siri qayd etilgan. K-12 ta'lim bo'yicha ikkinchi darajali meta-tahlilda tezlashtirilgan o'quvchilar bir yoshdagi tezlashtirilmagan tengdoshlaridan yuqori akademik natija ko'rsatgani, tezlashtirishning umumiy akademik ta'siri esa ijobiy bo'lgani aniqlangan [1]. Biroq bunday dalillarning katta qismi yuqori qobiliyatli o'quvchilar bilan bog'liq. Mazkur tezisning metodik yo'nalishi esa tezlashtirish va boyitish tamoyillarini butun sinfda moslashuvchan qo'llash imkoniyatiga qaratiladi.

Akademik rivojlanish trayektoriyasining metodik mazmuni

Akademik rivojlanish trayektoriyasi deganda o'quvchining ma'lum vaqt oralig'ida boshlang'ich holatdan keyingi, murakkabroq o'quv natijalariga tomon harakatini ifodalovchi dinamik pedagogik yo'l tushuniladi. Ushbu trayektoriya oldindan qat'iy belgilangan "tez" yoki "sekin" yo'l emas. O'quvchi bir mavzuda yuqori tayyorgarlik namoyish etib tezlashtirilgan topshiriqqa o'tishi, boshqa mavzuda esa tayanch yordamga ehtiyoj sezishi mumkin.

Taklif etilayotgan yondashuvning markaziy tamoyili — "umumiy yuqori maqsad, individual pedagogik yo'l". Barcha o'quvchilar bazaviy o'quv natijalarini egallashi kerak, biroq bu natijaga yetish uchun zarur vaqt, yordam va topshiriq murakkabligi farqlanishi mumkin. Bazaviy mazmunni ishonchli va mustaqil egallagan o'quvchi uchun bir xil turdagi mashqlarni ko'paytirish o'rniga, mazmunni chuqurlashtiruvchi yoki keyingi bosqichga ko'prik yaratadigan vazifalar taklif etiladi.

Bu nuqtada tezlashtirish yuqori sinf dasturini mexanik ravishda oldindan o'qitish sifatida talqin qilinmaydi. U o'quvchi zarur tayyorgarlikni namoyish qilgan holatda takroriy faoliyatni ixchamlashtirish, murakkablikni oshirish va keyingi tushunchalarga nazoratli o'tishni anglatadi. Boyitish esa o'quv materialini ko'paytirish emas, balki uni chuqurlashtirish: muammoni bir necha usulda yechish, sababni asoslash, yangi vaziyatga qo'llash, fanlararo bog'lanish o'rnatish va kichik tadqiqot vazifalarini bajarish orqali amalga oshiriladi.

Trayektoriyani tashkil etish bosqichlari

Birinchi bosqich — diagnostika. O'quvchining faqat yakuniy javobi emas, balki topshiriqni tushunishi, mustaqilligi, yechimni izohlashi, bilimni yangi vaziyatga ko'chira olishi va bajarish sur'ati kuzatiladi. Diagnostika baho qo'yish vositasi emas, keyingi topshiriq va yordam darajasini tanlash vositasi sifatida ishlatiladi.

Ikkinchi bosqich — bazaviy natijani mustahkamlash. Agar o‘quvchida asosiy tushuncha yoki ko‘nikma yetarlicha shakllanmagan bo‘lsa, vazifa kichik qadamlarga ajratiladi, ko‘rgazmali yoki matnli tayanch beriladi va qisqa qayta aloqa tashkil etiladi. Maqsad o‘quvchini past darajada ushlab turish emas, balki keyingi murakkablikka chiqish uchun zarur tayanchni yaratishdir.

Uchinchi bosqich — boyitish va nazoratli tezlashtirish. O‘quvchi bazaviy maqsadni barqaror egallaganidan keyin unga yuqori darajali fikrlashni talab qiluvchi topshiriqlar beriladi. Masalan, matematikada faqat masalani yechish emas, boshqa yechim usulini topish va qaysi usul qulayligini asoslash; o‘qish savodxonligida matndagi sabab-oqibat aloqasini izohlash yoki muqobil yakun yaratish; ona tilida esa berilgan fikrni turli kontekstlarda kengaytirish mumkin. O‘quvchi tayyor bo‘lsa, keyingi sinf mazmunining zarur tayanchga ega elementlari bilan tanishtirish mumkin.

To‘rtinchi bosqich — monitoring va qayta moslashtirish. O‘quvchi bir marta aniqlangan darajada qolib ketmaydi. Oraliq diagnostika natijasiga ko‘ra topshiriqning murakkabligi, yordam miqdori va tezlashtirish darajasi qayta belgilanadi. Shu tariqa akademik trayektoriya o‘quvchining real rivojlanishiga mos ravishda yangilanib boradi.

Bosqich	Asosiy pedagogik amal	Kuzatiladigan natija
Diagnostika	Joriy tayyorgarlik va mustaqillikni aniqlash	Boshlang‘ich profil
Bazaviy tayanch	Bosqichli yordam va qayta aloqa	Asosiy natijaning barqarorlashuvi
Boyitish/tezlashtirish	Murakkab, ijodiy va keyingi bosqichga olib boruvchi vazifalar	Yuqori darajali fikrlash va o‘zlashtirish sur‘ati
Monitoring	Oraliq o‘lchov va trayektoriyani qayta moslashtirish	Individual rivojlanish dinamikasi

Butun sinf bilan ishlashda differensiallashtirish

Mazkur modelning muhim jihati - u alohida iqtidorli guruh yaratishni majburiy shart sifatida qo‘ymaydi. Boshlang‘ich ta’limda differensiallashtirish bo‘yicha tizimli sharh va meta-tahlil differensial amaliyotlar kengroq ta’lim dasturiga integratsiya qilinganda kichik va o‘rtacha ijobiy ta’sirlar kuzatilishini, faqat bir xil qobiliyat bo‘yicha guruhlashning o‘zi esa yetarli emasligini ko‘rsatgan [2]. Shu sababli taklif etilayotgan modelda guruhlar doimiy emas: ular vazifa, mavzu va diagnostika natijasiga ko‘ra o‘zgaradi.

Bunday yondashuv dastlab yuqori natija ko‘rsatgan o‘quvchiga o‘z imkoniyatidan past darajada uzoq qolib ketmaslik, dastlab qiyinchilik kuzatilgan o‘quvchiga esa keyinchalik yuqori darajaga chiqish imkoniyatini saqlab qolish uchun xizmat qiladi. Shuning uchun tadqiqotda faqat sinfning o‘rtacha natijasi emas, balki har bir o‘quvchining boshlang‘ich nuqtadan qanchalik siljigani ham muhim ko‘rsatkich bo‘lishi kerak.

Tajriba-sinov va monitoring yo‘nalishi

Taklif etilayotgan metodik yondashuvni tekshirish uchun 2-sinf dan 4-sinf yakunigacha davom etadigan kuzatuvni tashkil etish maqsadga muvofiq. Tajriba sinfida mazkur trayektoriya modeli qo‘llanib, imkon qadar o‘xshash boshlang‘ich sharoitdagi nazorat sinfi bilan qiyosiy monitoring olib boriladi. Boshlang‘ich, oraliq va yakuniy diagnostika bir xil konstrukt larni o‘lchaydigan ekvivalent topshiriqlar orqali amalga oshirilishi kerak. Monitoringda bazaviy fan natijalari bilan birga mustaqillik, yechimni asoslash, bilimni yangi vaziyatga ko‘chirish, murakkab topshiriqlarni bajarish, xatoni aniqlash va tuzatish hamda individual o‘sish sur‘ati qayd etiladi. Yuqori bosqich mazmunini o‘zlashtirish yoki ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasalari imtihonlaridagi natijalar mavjud bo‘lsa, ular qo‘shimcha amaliy indikator bo‘lishi mumkin, ammo metodika samaradorligining yagona mezoni sifatida olinmaydi.

Tajriba hali yakunlanmaganligi sababli hozirgi bosqichda “metodika samaradorligi isbotlandi” degan xulosa chiqarish ilmiy jihatdan asosli emas. Ushbu tezisda keyinchalik empirik tekshiriladigan metodik mexanizm va monitoring yo‘nalishlari shakllantirildi.

Xulosa

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining akademik salohiyatini rivojlantirishda asosiy masala barcha bolalarni bir xil tezlikda oldinga olib chiqish emas, balki har bir o'quvchining hozirgi tayyorgarligidan kelib chiqib yuqoriroq natijaga tomon uzluksiz rivojlanish yo'lini tashkil etishdir. Tezlashtirish, boyitish, differensial tayanch va monitoringni yagona siklda birlashtirish o'quvchini doimiy qobiliyat toifasiga biriktirmasdan uning rivojlanish trayektoriyasini boshqarish imkonini beradi.

Keyingi tadqiqot bosqichida ushbu modelning 2–4-sinflar davomida turli boshlang'ich darajadagi o'quvchilarga ta'sirini tajriba va nazorat sinflari asosida tekshirish, individual o'sish dinamikasini qayd etish hamda metodikaning qaysi komponentlari qanday sharoitda samarali ishlashini aniqlash zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Steenbergen-Hu S., Makel M. C., Olszewski-Kubilius P. What One Hundred Years of Research Says About the Effects of Ability Grouping and Acceleration on K–12 Students' Academic Achievement: Findings of Two Second-Order Meta-Analyses // Review of Educational Research. 2016. Vol. 86, No. 4. P. 849–899. DOI: 10.3102/0034654316675417.
2. Deunk M. I., Smale-Jacobse A. E., de Boer H., Doolaard S., Bosker R. J. Effective differentiation practices: A systematic review and meta-analysis of studies on the cognitive effects of differentiation practices in primary education // Educational Research Review. 2018. Vol. 24. P. 31–54. DOI: 10.1016/j.edurev.2018.02.002.
3. Tomlinson C. A. The Differentiated Classroom: Responding to the Needs of All Learners. 2nd ed. Alexandria, VA: ASCD, 2014.
4. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-637-son, 23.09.2020.